

Наталя Ващенко, канд. екон. наук, доц. Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк, Україна, e-mail: vashenko2006@land.ru

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТРУКЦІЇ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА»

Natalia Vashchenko, Cand. Sc. (Econ.), As-soc. Prof. Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Donetsk, Ukraine, e-mail: vashenko2006@land.ru

METHODOLOGICAL PROBLEMS DESIGN CONCEPTS «DEVELOPMENT COMPANY»

Мета. Метою дослідження є систематизація поглядів науковців щодо трактування сутності конструкції поняття «розвиток підприємства» та його уточнення.

Методика. У процесі дослідження використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, контент-аналізу.

Результати. Проведено узагальнення наукових підходів до поняття «розвиток підприємства» на відповідність парадигмі «збереження через розвиток», виділено методологічні проблеми щодо обґрунтування цього поняття, уточнено поняття «розвиток» та на цій основі запропоновано базові принципи конструкції поняття «розвиток підприємства» та надано його обґрунтування.

Наукова новизна. Дістали подальший розвиток наукові підходи до обґрунтування поняття «розвиток підприємства», в якому, на відміну від існуючих трактувань, враховано всі наведені наукові підходи до поняття «розвиток».

Практична значущість. Розуміння сутності поняття «розвиток підприємства» та визначення його ключових аспектів є теоретичним підґрунтям для підвищення ефективності функціонування підприємства у трансформаційних умовах господарювання.

Ключові слова: підприємство, потенціал, розвиток, рушійні сили розвитку, система.

Постановка проблеми. Перехід України на ринкові форми регулювання економіки та усунення держави від планових методів управління суб'єктами господарської діяльності (підприємствами) змінили природні умови їхнього функціонування.

У цих умовах, під впливом мінливого конкурентного середовища на внутрішньому та зовнішньому ринках, функціонування будь-якого підприємства залежить від його здатності виживати за умови досягнення стабільної господарської діяльності, з одного боку, а з другого, для зміцнення конкурентних позицій на ринку – від здатності вдосконалювати свою діяльність.

Такий процес самовдосконалення полягає не стільки у пристосуванні та адаптації до змін у конкурентному середовищі – зовнішньому оточенні підприємства, скільки у випередженні дій конкурентів та вмінні протистояти негативній дії чинників макросередовища, що вимагає мати певний потенціал, міцність і здатність для здійснення випереджувальних заходів.

За таких умов та з урахуванням того, що сучасне підприємство можна розглядати як відкриту економічну систему, яка, у свою чергу, є підсистемою галузі національної економіки та глобального простору, змінюється сам підхід до сприйняття процесу розвитку підприємства та переходу від його сприйняття як збереження, потім розвитку до сприйняття як збереження через розвиток. Саме на основі парадигми «збереження через розвиток» можливо забезпечити довгострокове функціонування підприємства в конкурентному середовищі в умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку підприємств є предметом наукових досліджень сучасних учених-економістів. Намагання вирішити означену проблему призводить багатьох із них до обґрунтування самого поняття «розвиток підприємств» під різним кутом розуміння. В окремих обґрунтуваннях сучасних учених-економістів поняття «розвиток підприємства» у своїй більшості пов'язується зі змінами в системі, які націлені на поліпшення її економічного стану.

На основі проведеного узагальнення поняття «розвиток підприємства» можна виділити чотири наукові підходи до його розуміння:

- сприйняття процесу як кількісні та якісні зміни в самій системі «підприємство» на основі вдосконалення складових підсистем поза врахування зовнішнього оточення підприємства, що характерно для думок Л.Ф. Чумак [1] та М.В. Афанасьєва [2];

- сприйняття процесу розвитку підприємства як якісні зміни в економічному стані з урахуванням зовнішнього оточення, але які не мають системного характеру, що відбивається в дослідженнях С.П. Дунди [3];

- комплексне врахування системного підходу, економічного стану з усіма складовими елементами системи та зовнішнього конкурентного середовища під час обґрунтування процесу розвитку підприємства, що характерно для точок зору Ю.С. Погорєлова [4] та О.В. Раєвської [5]. Вважаємо, що обґрунтування цих учених-економістів найбільше відповідають сучасній парадигмі розвитку підприємства «збереження через розвиток».

Постановка завдання. Аналізуючи наукові підходи сучасних учених-економістів, можна дійти головного висновку: за відсутності єдиного сприйняття процесу мають місце методологічні неточності щодо обґрунтування поняття «розвиток підприємства», що потребує більш докладного аналізу самої природи розвитку підприємства як системи та економічної категорії.

Отже, **метою** статті є систематизація поглядів науковців щодо трактування сутності конструкції поняття «розвиток підприємства» та його уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення точок зору сучасних учених-економістів дозволяє дійти висновків про відмінність щодо трактування поняття «розвиток», хоча більшість із них пов'язують його зі змінами в процесі переходу від однієї стадії до іншої.

Зокрема: Л.Ф. Чумак, із посиланням на філософську енциклопедію Ф.В. Константинова, розглядає розвиток як філософську категорію, що виражає процес руху, зміну цілісних систем та вищий тип руху, зміну матерії і свідо-

мості, перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового [1]; Д.М. Стеченко і А.В. Григорович надають два визначення поняттю «розвиток», у кожному з них закладено необхідність змін – тобто процес, який характеризується як якісними, так і кількісними змінами від простішого до складнішого – по-перше та по-друге – це процес будь-яких змін різноманітних форм матерії [6]; О.В. Раєвська у своїх дослідженнях під розвитком розуміє процес формування нової дисипативної структури, виражений у якісній зміні складу, структури і способу (моделей) функціонування системи, який проявляється в лізисній чи кризовій формі і спрямований на досягнення змінюваних глобальних цілей підприємства [5].

Винятковими є точки зору інших учених-економістів, які, обґрунтовуючи поняття «розвиток», чітко не визначають необхідність змінювати об'єкт дослідження. Так, наприклад, у дослідженнях Ю.С. Погорєлова [4] із посиланням на С.В. Мочерного під розвитком розуміється певний принцип, згідно з яким сутність явища є елементом, який є необхідним для системи цілого; М.П. Тодаро під розвитком розуміє багатовимірний процес, котрий передбачає реорганізацію всієї економічної та соціальної системи [7]; на сторінках свого видання інші вчені (М.В. Афанасьєв, В.Д. Рогожин і В.І. Рудика) переконують у тому, що під розвитком слід розуміти процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства в товарах вищої якості [2]; у дослідженнях інших учених під розвитком розуміється процес удосконалення тих чи інших елементів суспільних відносин або матеріально-речових складових суспільства, чи соціально-економічних та матеріальних систем у цілому, перехід до принципово нових якісних характеристик [8].

У наведених прикладах трактування поняття «розвиток» ученими-економістами розуміється, по-перше, процес, а по-друге, зміни, які стосуються об'єкта дослідження (системи, матерії, підприємства, предмета або діяльності, виробничих сил, суспільства). При цьому цей процес відбиває рух об'єкта дослідження від нижчого до вищого, від старого до нового, від одного якісного стану до іншого (більш високого), від простого до складного та більш прогресивного. Стосовно ж об'єкта дослідження в економічній системі, під якою ми розуміємо підприємство, визначається сама рушійна сила цього процесу, що сприяє таким змінам, як внутрішньо властиві механізми самоорганізації системи та науково-технічні досягнення [2].

Виходячи ж з наведених обґрунтувань поняття «розвиток», можна побачити, що не всі вчені-економісти, котрі надають характеристику поняттю «розвиток підприємства», визначають рушійну силу, яка забезпечує зміни у процесі на рівні підприємства. Зокрема, серед характеристик поняття «розвиток підприємства» така рушійна сила визначена лише в окремих дослідженнях. Зокрема, Л.Ф. Чумак [1] бачить її як вдосконалення техніки, технології та організації праці, що сприятиме підвищенню якості продукції та послуг; на стан устаткування, досвід і знання працівників, наявність ресурсів, що формують нові властивості підприємства, звертає увагу М.В. Афанасьєв [2, с. 27]; інвестиції, науко-

во-технічний розвиток, інновації, персонал, які підвищують майбутній потенціал підприємства, виділяються в дослідженнях фахівців консалтингової фірми, котрі займаються бізнес-аналітикою діяльності та розвитку підприємств [9]. Отже, на основі цих тверджень можна виділити таку наукову проблему: у більшості наведених досліджень під час обґрунтування поняття «розвиток підприємства» вченими-економістами не визначається рушійна сила, яка сприятиме розвитку та дозволить втілювати саме ті зміни, на які вчені вказують. Вважаємо, що причина виникнення цієї наукової проблеми криється у вибудові поняття «розвиток підприємства» на базисній точці зору щодо розуміння самого розвитку як процесу.

Проведений контент-аналіз поняття «розвиток» на основі трактувань словників та енциклопедій дозволяє встановити методологічний базис, на якому відбудовується його трактування сучасними вченими-економістами. Перш за все це філософські, біологічні, педагогічні, історичні, психологічні та логічні підходи до визначення поняття.

При цьому серед значної кількості визначень поняття «розвиток» на основі розглянутих вище підходів, можна виділити й такий, який належить до економічного, а саме: «Розвиток – процес, націлений на зміну матеріальних і духовних об'єктів із метою їхнього удосконалення», а також «розвиток – необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів» [10].

Очевидно, що під час тлумачення науковцями поняття «розвиток» вони спираються на різні підходи від різних наукових шкіл.

Для точок зору вчених-економістів, які вибудовують конструкцію поняття «розвиток» як зміни в системі (Л.Ф. Чумак, М.В. Афанасьєв), характерним є базис цього поняття за філософським науковим підходом; С.П. Дунда, яка під час побудови конструкції поняття «розвиток підприємства» особливу увагу приділила якісним перетворенням на підприємстві на засадах поліпшення його економічного стану з урахуванням зовнішнього оточення, у своїй основі виходить із базового поняття «розвиток» за змішаним (біологічним та педагогічним) науковим підходом.

Значно більшу комбінацію наукових підходів, на яких вибудовується конструкція поняття «розвиток підприємства» сучасними вченими, можна виділити в тих із них, які розглядають самий розвиток на основі трьох визначених вище характеристик одночасно: у визначенні Ю.С. Погорєлова – філософський, біологічний, історичний, психологічний, логічний та економічний; у визначенні О.В. Раєвнєвої – філософський, біологічний, історичний та логічний.

Отже, стає очевидним, що сучасними вченими-економістами, незалежно від того, з якої точки зору ними надається характеристика поняття «розвиток підприємства», використовуються різні наукові підходи (методологічний базис) щодо розуміння поняття «розвиток».

При цьому для всіх цих учених, які розкривають поняття «розвиток підприємства» з урахуванням усіх трьох характеристик одночасно (необхідність проведення змін у системі, націленість якісних змін на поліпшення економічного стану та одночасно урахування зовнішнього оточення (або конкурентного

середовища) – тобто для тих, які найбільше наближені до сприйняття парадигми «збереження через розвиток», притаманним є використання методологічного базису поняття «розвиток» на основі комбінації філософського, біологічного та логічного наукового підходів.

Водночас не всіма цими вченими визначається рушійна сила розвитку – як процес, що було вище визнано однією з головних наукових проблем. Звертає на себе увагу також обґрунтування поняття «розвиток підприємства» науковцями, які надають неповне його визначення з точки зору відповідності парадигмі «збереження через розвиток», але, незважаючи на це, виділяють рушійну силу для змін на підприємстві, що забезпечує його розвиток. Це Л.Ф. Чумак [1], яка для обґрунтування поняття «розвиток підприємства» віддає перевагу філософському науковому підходу та економічному (за виділення рушійної сили); М.В. Афанасьєв [2, с. 27], який разом із цими факторами виокремлює як рушійну силу змін досвід та знання працівників, використовує педагогічний і психологічний підхід; фахівці консалтингової фірми, котрі займаються бізнес-аналітикою діяльності та розвитку підприємств [9], та котрі, за відсутності філософського підходу, що ґрунтується на розгляді підприємства як системи, для виділення рушійних сил змін у процесі використовують психологічний та економічний наукові підходи.

Висновки з наданого дослідження. Таким чином, на основі проведених узагальнень наукових точок зору щодо обґрунтування понять «розвиток» та «розвиток підприємства» та виділених наукових проблем можна виокремити три базові принципи конструкції поняття «розвиток підприємства»:

- під час обґрунтування поняття «розвиток підприємства» слід використовувати методологічний базис поняття «розвиток», який вміщує у собі всі вищезазначені наукові підходи;
- розвиток підприємства є процесом, який пов'язаний зі змінами на ньому, які, у свою чергу, відбуваються завдяки впливу рушійних сил на підсистеми;
- для обґрунтування поняття «розвиток підприємства» його слід розглядати як систему, яка діє в конкурентному середовищі під впливом чинників зовнішнього оточення та є підсистемою галузевої, національної і глобальної економіки.

З урахуванням обґрунтованих принципів можливо сформулювати методологічний базис конструкції самого поняття «розвиток підприємства», в якому, на відміну від існуючих трактувань, враховано всі наведені наукові підходи до поняття «розвиток».

Виходячи із цього, нами надається таке визначення поняття «розвиток підприємства»: «Це процес якісних змін у складній системі «підприємство», пов'язаний із удосконаленням матеріальних і нематеріальних підсистем, де рушійною силою виступає сформований потенціал підприємства на основі освіченості персоналу, здатного здійснювати корисні нововведення, використання якого дозволяє забезпечити перехід до більш високого стану системи, її більш досконалого та складного рівня, що в умовах відкритості до зовнішнього середовища сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності».

Вважаємо, що таке визначення поняття «розвиток підприємства» в найбільшому ступені відповідає сучасній парадигмі «збереження через розвиток». При цьому перспективними науковими дослідженнями щодо конкретизації цього визначення є більш глибоке розкриття сутності потенціалу як економічної категорії та провідної ролі персоналу у формуванні потенціалу підприємства задля його розвитку.

Список літератури / References:

1. Чумак Л.Ф. Сучасні тенденції розвитку підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201264/chumak.html>>. Chumak, L.F., “Modern tendencies development of enterprises”, available at: www.vestnikdnu.com.ua/archive/201264/chumak.html.
2. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: монография / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х.: ИНЖЭК, 2003. – 184 с. Afanasyev, N.V., Rogozhin, V.D. and Rudyka, V.I. (2003), *Upravleniye razvitiyem predpriyatiya* [Management development of enterprise], INZhEK, Kharkiv, Ukraine, 184 p.
3. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_32/Dunda.pdf>. Dunda, S.P., “The theoretical approaches for determination of concept”, available at: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_32/Dunda.pdf.
4. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та виды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf>. Pohorielov, Yu.S., “Development of enterprise: concept and kinds”, available at: www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf.
5. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнева. – Х., 2006. – 496 с. Rayevnieva, O.V. (2006), *Upravlinnia rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Management development of enterprise: methodology, mechanisms, models], Kharkiv, Ukraine, 496 p.
6. Стеченко Д.М. Менеджмент. Словник-довідник: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Д.М. Стеченко, А.В. Григорович, А.П. Дука. – Хмельницький: Поділля, 2004. – 587 с. Stechenko, D.M., Hryhorovych, A.V. and Duka, A.P. (2004), *Menedzhment. Slovyk-dovidnyk* [Management. Dictionary], tutorial, Podillia, Khmelnytskyi, Ukraine, 587 p.
7. Тодаро М.П. Экономическое развитие / М.П. Тодаро; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 671 с. Todaro, M.P. (1997), *Ekonomicheskoye razvitiye* [Economic development], Translated from engl., YuNITI, Moscow, Russia, 671 p.
8. Економічний розвиток у світовому контексті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://myrefs.org.ua/index.php>>.

“Economic development in a world context”, available at: <http://myrefs.org.ua/index.php>.

9. Обеспечение устойчивого развития предприятий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://expert.gost.ru/ME/DOC/OURP.pdf>>.

“Providing of steady development of enterprises”, available at: <http://expert.gost.ru/ME/DOC/OURP.pdf>.

10. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://uk.wikipedia.org/wiki>>.

“Material from Wikipedia – free encyclopedia”, available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

Цель. Целью исследования является систематизация взглядов ученых относительно трактовки сущности конструкции понятия «развитие предприятия» и его уточнения.

Методика. В процессе исследования использованы методы анализа, синтеза, обобщения, контент-анализа.

Результаты. Проведено обобщение научных подходов понятия «развитие предприятия» на соответствие парадигме «сохранение через развитие», выделены методологические проблемы по обоснованию этого понятия, уточнено понятие «развитие» и на этой основе предложены базовые принципы конструкции понятия «развитие предприятия» и предоставлено его обоснование.

Научная новизна. Получили дальнейшее развитие научные подходы к обоснованию понятия «развитие предприятия», в котором, в отличие от существующих трактовок, учтены все приведенные научные подходы к понятию «развитие».

Практическая значимость. Понимание сущности понятия «развитие предприятия» и определение его ключевых аспектов является теоретическим основанием для повышения эффективности функционирования предприятия в трансформационных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: предприятие, потенциал, развитие, движущие силы развития, система.

Objective. The objective of the study is to systematize the views of scholars on the interpretation of the essence of a design concept of “development of enterprise” and its clarification.

Methods. During the study were used methods of analysis, synthesis, generalization, content analysis.

Results. Generalization of the scientific approaches was conducted near a concept «development of enterprise» in compliance the paradigm “Conservation through development”, highlighted methodological problems to justify this concept, a concept of “development” was specified and, on these bases, the basic principles of the construction of “development of enterprise” were offered and his ground is given.

Scientific novelty. Received further development of scientific approaches to the study of “development of enterprise”, which, unlike existing interpretations, all resulted scientific approaches were taken into account near a concept «development».

Practical value. Understanding the nature of “development of enterprise” and the definition of its key aspects is the theoretical basis for improving the functioning of enterprises in a transitional economy.

Key words: enterprise, capacity, development, the driving forces of the development, system.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Фроловою Л.В. Дата надходження рукопису 12.09.2013 р.